

A DEMOGRÁFIAI ÉS A SZOCIOLÓGIAI ÉLETRAJZ EGYESÍTÉSE — A NŐI ÉLETÚT VIZSGÁLATA ALAPJÁN

DR. MOLNÁR LÁSZLÓ

A gazdaságilag aktív nő életútjának, életciklusainak kutatását bemutató tanulmányomban (Molnár, 1977) utaltam arra, hogy a vizsgálat módszertani célja az átlagember demográfiai életrajzának egyesítése a szociológiai életrajzzal.* A szociológiai életrajz módszer századunk 20-as éveiben keletkezett (Florian Znaniecki). Napjainkban a korszerű statisztikai módszerek — elsősorban az átlagember életrajzára vonatkozó demográfiai számítások — felhasználása új fejezetet nyithat az életrajz módszer történetében, mivel — szociológiai szempontok beiktatásával — az életutak szintetikus, komplex megragadásának és egzakt mérésének lehetőségét teremti meg. E tanulmányban a két típusú életrajz módszer egyesítésének néhány alapozó jellegű metodológiai problémáját kívánom felvázolni. Az életrajz módszer történeti alakulásával külön tanulmányban foglalkozom.

A női életút szakaszai

Az emberi élettörténet longitudinális megfigyelésére és elemzésére az életszakaszok, ill. életciklusok megkülönböztetése szolgál. Szociológiai értelemben az életszakasz, ill. életciklus nem más, mint a státuszoknak és szerepeknek a változása, a változás folyamatában viszonylag állandó állapotok kialakulása az életút folyamán (Rosow, 1974).

Előző tanulmányomban utaltam arra, hogy a demográfiai kutatások eddig elsősorban a családi élet ciklusai alapján különböztették meg a női életút szakaszait. Úgy vélem azonban, hogy a női életút szakaszainak elhatárolása ettől lényegesen differenciáltabb.

Egyrészt annak a demográfiai és szociológiai alapténynek a következtében, hogy a nők családi állapota az életút folyamán a valóságban *nem ilyen tiszta modellként* valósul meg. Az első alaptény, amivel számolnunk kell, hogy nem minden nő köt házasságot élet-

* A KSH Társadalomstatisztikai Főosztály és Népegyetudományi Kutató Intézet közös kutatása.

útja során, hanem házasságon kívül éli le életét. A házasságok jelentős része megszűnik válás vagy özvegyülés következtében (1973-ban a 15 éves és idősebb nők 15,4 százaléka volt özvegy és 4,1 százaléka elvált); a válást új házasságkötés követheti. Ezesetben a nő életútja során 2—3 családban is élhet, ami — különösen az átlagos élettartam meghosszabbodása alapján — demográfiai és szociológiai szempontból releváns jelenség. Bár a házasságban élő nők kis részénél fordul elő (kb. 5 százalék), de mégis fontos társadalmi jelenség a gyermek nélküli házasság, amely lényegesen eltérő módon alakítja a női életciklusokat. Végül figyelembe kell venni az egyedülálló, házasságon kívül szülő nőket is (1973-ban a 15 éves és idősebb nők 16,9 százaléka volt hajadon és ennek 4,6 százaléka rendelkezett gyermekkel); az ilyen családtöredékben a nők életútja különösen sajátos módon alakulhat, főleg azoknál, akik ezt az életformát tudatosan vállalják.

A női életút szakaszainak elhatárolása másrészt azért is differenciáltabb annál, hogy azt kizárólag a családi életciklus szakaszai alapján meg lehessen tenni, mivel — a női gazdasági aktivitás rohamos megnövekedése következtében — az *otthonon kívül végzett munkának* a jelentősége, súlya megnőtt a nők életében. Különösen a hivatásra orientált személyeknél, akiknél a munka az időfoglaltságon kívül nagy fokú szellemi koncentrációt is kíván. Korunkban a gazdaságilag közepesen fejlett és a fejlett országokban — különösen az európai szocialista társadalmakban — a nők egyre nagyobb része a munkán keresztül is teljessé kívánja tenni önmagát, ami azt jelenti, hogy az otthonon kívül végzett munka — történetileg nézve — „második (új) hivatássá” válik a nők életében. A hivatási munka életciklusra gyakorolt hatásának vizsgálata igen bonyolult összefüggések (elsősorban a munkával kapcsolatos attitűdök) megragadását teszi szükségessé, nem is annyira társadalomstatistikai, mint inkább munkaszociológiai vizsgálatok alapján. Ettől e módszertani cikkben eltekintünk. Figyelmünket most azokra a tényezőkre kívánjuk összpontosítani, amelyek a családi állapot különbségeiből és az azokból következő szociológiai tényezőkből adódnak. Azt vizsgáljuk, hogy ezek milyen irányokban módosítják a női életciklusok alakulását.

A demográfiai adatok és kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a családi állapot különbségei az életciklus alakulása szempontjából az alábbi életút típusokat hozzák létre:

I. *A házasságban élő és gyermekkel rendelkező* nő esetében esik egybe leginkább a női életszakaszok alakulása a családi életciklussal. Tiszta formában ez akkor jelentkezik, ha a nő egy házasságban éli le életét. A családi életnek a gyermek (gyermek) korától függő alakulása olyan háttér, keret ad a nő életútjának, ami alapvetően determinálja életciklusainak egymásutánját. Ezesetben helytálló az életút olyan szakaszokra bontása, ami előző tanulmányomban szerepelt és ami végső soron megtalálható a családi életciklus fejlődését tárgyaló szakirodalomban is. A legújabb kutatási eredmények alapján még indokoltnak látszik egy 7. életszakasz megkülönböztetése is (Glück, 1977, p. 11). Így végül is ezek az életszakaszok a következők: 1. a hajadon kor a házasságkötésig, 2. a házasságban eltöltött idő gyer-

mek nélkül, 3. a szülés és a kisgyermekkel rendelkező anyaság szakasza, a legkisebb gyermek iskolás koráig, 4. az iskolás korú gyermekkel rendelkező anyaság szakasza, 5. az a szakasz a nő életében, amikor a gyermek már önálló keresettel rendelkezik, ill. elhagyja a családot, 6. a nyugdíjazás utáni kor, ill. majd az öregedés szakasza, 7. a házastárs halála után a nő egyedül maradása és az öregkor szakasza.

A ciklusok körülhatárolásánál figyelembe kell venni a következő, korunkban végbemenő demográfiai változásokat:

— a házasságkötés a nő életében korábban következik be, mint a század első évtizedeiben, fokozatosan csökken az utóbbi egy-két évtizedben (1960-ban a hajadon nők átlagos életkora a házasságkötéskor 21,9 év volt, 1975-ben pedig 20,8 év) és a házasság első és második évében a többség megszüli első gyermekét. Ennek következtében a legmagasabb szülésgyakoriság nem a 25—29 éves nőknél fordul elő, mint a század első két évtizedében, hanem a 20—24 éves nőknél (1972-ben a szülések 44 százaléka erre a korcsoportra esett);

— a gyermekszám csökkenése következtében a házas nők nagy többsége 1, ill. 2 gyermek szülésére vállalkozik (1897-ben az átlagos szülési sorrend a házas nőknél 4,3 volt, 1972-ben 1,85; 1970-ben a házas nők 31 százaléka egy gyermekkel, 30 százaléka két gyermekkel rendelkezett). Ez azt jelenti, hogy a nő életében lényegesen lerövidült a tényleges propagatív életciklus;

— a propagatív szakasz a tényleges termékenység alapján legfeljebb a 35 éves korig tart manapság, utána gyakorlatilag véletlenszerű a szülés, ill. bizonyos marginális csoportoknál jelentkezik nagyobb gyakorisággal;

— fontos szakaszhatár a házastársak életében az egyik házastárs öregkori halála, ennek következtében a házasság megszűnése. Ez a nők átlagos életkorának nagyobb arányú növekedése alapján — amely napjainkban végbemegy — nagyobb gyakorisággal a férj halálát és a nő egyedül maradását jelenti.

II. Új házasság kötése válás, ill. özvegyülés következtében, amikor a nő *egynél több családban él* életútja során. Mivel a válási arányszám Magyarországon tartósan magas (1000 fennálló házasságra 1975-ben 9,3 válás esett), ill. az elvált és megözvegyült nők jelentős része házasságot köt (1975-ben 86 150 hajadon mellett 2180 özvegy és 14 445 elvált nő kötött házasságot), ez a kérdés nem hagyható figyelmen kívül a női életutak elemzése során. Az előző pontban vázolt női életút típus mellett napjainkban egyre inkább általános jelenséggé válik a több házasságban, ill. családban élés az életút során. Az életút alakulása szempontjából többek között olyan hatása lehet, hogy az egyes életciklusokat időben eltolja, módosítja a nő életében, mivel az új (esetleg több új) házasságban előről kezdődhet, ill. folytatódhat a szülés és kisgyermekkel rendelkező anyaság szakasza, természetesen módosítva a további ciklusokat is. Ennek következtében különböző családokban született gyermekek élnek együtt egy családban. Egyes szerzők ezt „aggregált család”-nak nevezik (Toffler, 1974.).

III. *A gyermekét egyedül nevelő nő helyzete* az életút során nemcsak anyagi-gazdasági, hanem az életmód és a rokoni-társadalmi kapcsolatok szempontjából nézve is eltérően alakul a házasságban élő nő helyzetétől. Persze az sem mellékes, hogy özvegyülés vagy válás következtében maradt egyedül a nő, ill. nem akaratlagosan vagy éppen tudatosan vállalta azt, hogy házasságon kívül szüli és neveli fel gyermekét. Ezek között lényeges különbségek adódhatnak, hisz a gyermek egyedül történő nevelése lehet átmeneti állapot vagy teljesen állandósult életforma.

Az eddig vázolt három női életút típus közös jellemzője a gyermek szülése és felnevelése. Ezeket tovább tudjuk árnyalni, ha figyelembe vesszük a termékenység társadalmi-gazdasági különbségeire vonatkozó demográfiai kutatási eredményeket. A differenciális termékenységet főleg a foglalkozás, az iskolai végzettség és a területi különbségek szerint mutatják ki a népesedésszociológiai tanulmányok (Klinger, 1974.). Ennek megfelelően három dimenzióban altípusokat kell megkülönböztetnünk a gyermeket vállaló nő életútjában is:

a) *foglalkozási réteg különbségek szerint*; ismeretes, hogy a múltban a parasztság soraiba tartozó nők termékenysége volt a legmagasabb, középen állt a fizikai munkásnőké és legalacsonyabb volt a szellemi munkát végző nők termékenysége. Napjainkra a különbségek lecsökkentek, de még ma is fennállnak, ezért figyelembevételük az életút alakulása szempontjából is indokolt. (1970-ben a szülési sorszám: mezőgazdasági fizikaiaknál 2,18, nem mezőgazdasági fizikai dolgozóknál 1,90, szellemi dolgozóknál 1,53);

b) *az anya iskolai végzettsége szerint*; a legalacsonyabb iskolai végzettségűek esetében lényegesen magasabb, mint a 8 osztályt elvégzők, a középiskolát és főiskolát-egyetemet végzett nők esetében. (1960—68 között az átlagos szülési sorszám a következőképpen alakult: iskolába nem járt nőknél 5,0, 1—3 osztályt végzeteknél 3,6—3,7, a 8 általános iskolát befejezett nők esetében 1,7, a középiskolát végzeteknél 1,4, a főiskolát-egyetemet végzeteknél 1,5);

c) *területi különbségek szerint*; ismeretes, hogy a különböző települési formákon (községekben) egymástól eltérő, sajátos szülési (családtervezési) szokások alakultak ki. A századforduló óta a községekben volt a legmagasabb a születési arányszám, ezután következtek a vidéki városok, majd a legalacsonyabb volt Budapesten. A 60-as években bekövetkező nagyfokú csökkenés elsősorban Budapesten és a vidéki városokban jelentkezett, kevésbé a községekben. (Az ezer 15—49 éves nőkre jutó élveszületések száma 1960-ban Budapesten 32, városokban 55, községekben 70, 1970-ben pedig Budapesten 44, városokban 57, községekben 62 volt.) A születések növekedése az utóbbi években viszont elsősorban Budapesten érezteti hatását.

IV. *A házasságban gyermek nélkül élő nő helyzete* természetesen társadalmi kapcsolatrendszere tekintetében lényegesen különbözhet annak a nőnek a helyzetétől, aki életútja során gyermek nélküli hajadon marad. Életszakaszai azonban aligha térnek el attól lényegesen, különösen, ha már a terhességet sem vállalta.

V. Annak a nőnek az életszakaszai, aki egész élete során *hajadon* marad gyermek nélkül, aligha különböznek döntő módon a házasságon kívül élő férfiak életszakaszainak alakulásától. (Itt eltekintünk az ivaréréssel összefüggő eltérésektől.) A női életút sajátosságai a férfiak életútjával szemben nem közvetlenül a nőiségből, a biológiai alapokból, hanem elsősorban az ahhoz kapcsolódó társadalmi funkciókból és következményekből erednek.

Mind a házasságban élő, de gyermekkel nem rendelkező nő mind az életút egésze során gyermek nélküli hajadon családi állapotban maradó nő (egyben a házasságon kívül élő férfiak) életszakaszai nagyjából az individuális életút során egymás után következő — szociológiai értelemben vett — *generációknak* megfelelően alakulnak. Ezek esetében tehát az életszakaszok határai egybeesnek a generációs határokkal:

1. az ifjúkor, 12—14 évtől 25—28 éves korig. E generációs periódus főbb jelenségei az ivarérés, a pszichikai értelemben felnőtté válás, az oktatási intézményekben való részvétel, a képzettség megszerzése, a társadalmi érés; az utóbbiban főleg a foglalkozási beilleszkedés;

2. a fiatal kor, amely 25—28 éves kortól 40—45 éves korig tart;

3. a középkor, 40—45 évtől 60—65 évig;

4. az öregedés kora és az öregkor 60—65 éven felül.

Közismert, hogy a naptári életkor és az ember biológiai életkora között lényeges eltérés lehet mind a nők, mind a férfiak esetében. Ezt nemcsak a genetikai adottságok, hanem az egyes generációs korszakban az élettevékenység társadalmi tartalma és az életkörülmények, életfeltételek (életmód) határozzák meg.

Az életciklusok és életút típusok vizsgálatának fontos kérdése, hogy életútjuk alakulását mennyire tervezik meg a nők. Ennek két fő oldala van: egyrészt a gyermekszülés és gyermeknevelés, másrészt a foglalkozás megválasztása és a foglalkozási karrier (generáción belüli foglalkozási mobilitás). Jelen esetben, abból következően, hogy az életút ciklusait a családi állapot típusainak változásai alapján különítettük el, az első kérdést vizsgálom. (Nem mintha a foglalkozásválasztás és a foglalkozási karrier tervezésének kisebb jelentőséget tulajdonítanék.) Ebben a vonatkozásban a *családtervezést mint az életút megtervezését értelmezem* a házasságot kötött, ill. házasságon kívül tudatosan szülő nők esetében. A magyar — világhírű — népesedésszatisztikai és demográfiai vizsgálatok néhány adatára utalok az életútak tervezése szempontjából. (*Klinger, Szabady, 1970*). A rövidség kedvéért csak a longitudinális vizsgálat (1966-ban házasságot kötött nők 5 százalékának megkérdezése) családtervezési vonatkozásait érintem módszertani szempontból.

A gyermekszülés és gyermeknevelés tekintetében a vizsgálat tanúsága szerint a megkérdezett nők 84,6 százaléka tervezte meg életútját, vagyis ennyien határozták meg gyermekük számát (3 évvel későbbi újbóli megkérdezésnél 74,1 százalék lett az eredmény). Meg-

állapítható, hogy hazánkban kb. a nők 3/4-e ma már tervezi családnagyságát és időzíti a szülést. Az életútjukat e szempontból megtervezők száma fordítottan arányos az életkorral, vagyis a fiatalabb korosztályok — természetsszerűen — nagyobb arányban terveznek. A tervezés során a 2 gyermekes családnagyságot tartotta kívánatosnak 67,1 százalék, az 1 gyermekes családnagyságot 22,2 százalék.

A családtervezési adatok is egyértelműen mutatják a szülési periódus lerövidülését, annak a 20—30 év közé kerülését. Lényegében a 3. *életciklus időzítéséről és időtartamának tudatos meghatározásáról* van itt szó. Még ha ez módosul is, a tendencia teljesen egyértelmű és világos: ma a nők életútjuk rövid szakaszára tervezik a szülési periódust (összevetve a nők átlagos házasságkötési évével és azzal, hogy közel 90 százalék kettő, ill. egy gyermeket tervezett). Ez természetsszerűleg lényegesen befolyásolja az egész további életút alakulását.

Az életút struktúrája és szociológiai-statisztikai elemzésének blokkjai

A kutatásunkat ismertető első tanulmány egyik lényeges megállapítása az volt, hogy korunkban a gazdaságilag aktív nő élettevékenységének különböző oldalai közötti viszony megváltozik és az életciklus szakaszai átrendeződnek. Hogyan tudjuk ezt empirikus úton, módszertanilag megalapozottan vizsgálni? Elméletileg úgy válaszolhatunk erre, hogy empirikusan meg kell közelíteni a nők tevékenységi struktúráját, ahogy ez valóságos életükben az egyes életszakaszokban kialakul. Az egyes életszakaszokban *a tevékenységi struktúrán belüli eltolódások* az életszakaszok egymásutánja során adják az *individuális életutat*. A tevékenységi struktúrát társadalomstatisztikai szempontból az egyes életciklusokban az elkülönült tevékenységi területek és az életkörülmények egyes oldalainak megközelítésén keresztül vizsgálhatjuk. Erre szolgálnak a *blokkok*, amelyek az életút szakaszain belül az elemzés különböző dimenzióit jelentik a tevékenységi struktúrának, az életkörülmények oldalainak és a szociológiai-statisztikai módszereknek (mérhetőség) az egysége alapján.

Mivel az életciklus az egyén családi és társadalmi státuszát jelenti, az életút pedig nem más, mint az életszakaszok egymásutánja, az egyén élettörténetének vizsgálata csak *komplex szemlélet* alapján valósítható meg, hisz a családi és társadalmi státusz az egyén helyzetének átfogó (globális) jelölésére szolgál. Az életút vizsgálata során a komplex szemléletet mind longitudinálisan (az individuális életút történeti követése), mind transzverzálisan (egy adott életciklusban a tevékenység szerkezete) biztosítanunk kell. Ez a komplex történeti és strukturális szemlélet csak a *szintetikus módszer* alkalmazásával érhető el, amelynek már a megfigyelés (az adatfelvétel) során érvényesülnie kell.

Kísérletképpen két szociológiai jellegű felvétel során alkalmaztuk az életút komplex megragadására szolgáló szintetikus módszert. A kísérlet főleg arra irányult, hogy mit is jelent az életút komplex folyamatként való értelmezése, milyen mutatókon keresztül lehet azt

vizsgálni és hogyan lehet azokat mérni az egyes életszakaszokban. Az eredmény az életút oldalainak, ill. vizsgálati blokkjainak meghatározása lett.

A két kísérleti empirikus forrás a következő volt: *esettanulmányokat* készítettünk gazdaságilag aktív nők különböző kategóriáihoz tartozó személyekkel. Ez a megoldás az életút áttekintésére vállalkozott, különös tekintettel az egyes életciklusok határainak kitapintására, ezen belül a tevékenységi struktúrára és az életkörülmények alakulására. Az ebből (és a demográfiai-társadalomstatistikai forrásokból) leszűrhető eredményt, egyesítve a szociológiában az utóbbi években korszerű szinten kifejlődő életrajz módszerrel (life history method), megkíséreltük alkalmazni egy aetiológiai természetű *orvos-szociológiai vizsgálatban* közel ezres nagyságú betegcsoportra. A krónikus bőrbetegségben (erythematoses) szenvedők életük nagy részén rendszeresen igénylik az orvosi segítséget, és e multikauzális betegség társadalmi faktorainak és szociológiai következményeinek tanulmányozásánál evidensnek tűnt az életrajz módszer alkalmazása (a megfigyelés folyamatban).*

A megfigyelés és elemzés blokkjai, amelyek az élettevékenységekkel és életfeltételek alakulásának társadalomstatistikai módszerekkel való megközelítését jelentik, a következők:

I. Az individuális *élettartam* nyomon követése, annak a meghatározása, hogy a megfigyelésbe bevont személy az életút melyik szakaszában van, alkalmazva a családi állapot szerinti — előző pontban leírt — rétegződést (típusokat), ill. annak megismerése, hogyan megy át az egyik életciklusból a másikba. Az *életciklusok* egymásutánja adja az életút egészét, ill. ahogy ezt demográfiai fogalommal kifejezzük: az individuális és átlagos élettartamot.

II. A *lakóhely története*. Születéstől végigkísérni a lakóhely jellegének alakulását, beleértve az épület és környezetének jellegét, ahol a lakása (lakásai) van (voltak). Tulajdonképpen azt nézzük, hogy a megkérdezett személyileg hogyan kapcsolódik az urbanizáció folyamatába lakóhelyének változtatásán (alakulásán) keresztül. Időben, az életciklussal összekapcsolva, mérjük a lakóhelyváltoztatás okát is.

III. A megkérdezett *oktatásban* való részvétele és a *szakképzettség* megszerzésére irányuló tevékenysége, annak története. Azt nézzük, hogyan ment (megy) át a különböző szintű oktatási intézményeken, szakképzettségének megszerzésén keresztül hogyan választja meg foglalkozását és milyen szakmai továbbképzésben részesült élete folyamán, különös tekintettel a szakmaváltásra.

IV. A *gazdasági aktivitás története*. Foglalkozásai az első munkabálépéstől az egymás után következő életszakaszokban, beleértve természetesen foglalkozásának és beosztásának változását és annak megszakítását is. Ide kapcsoljuk a lakóhely és a munkahely között térbeliség (távolság) alakulását, a munkahely és a lakóhely szétvá-

* A kutatást dr. Horváth Attila vezeti, Semmelweis Orvostudományi Egyetem Bőrgyógyászati klinikája.

lását, amely — mint erre előző tanulmányunkban is rámutattunk — a nők gazdasági aktivitásának gyakorlásánál különösen jelentős szociológiai tény. E blokkban kiterjed az adatgyűjtés a munkával kapcsolatos motivációk és attitűdök alakulására is az egyéni élettörténet során.

V. Generációk közötti mobilitás. A származás figyelembevételével, ill. a megkérdezett és szülei társadalmi-foglalkozási csoportjának egybevetése fontos része az életút megrajzolásának. Ez gyakorlatilag a generációk közötti mobilitás vizsgálatok (teljesen kialakult) módszertanának adaptálását jelenti a nők életútjának vizsgálatára. Egyre nagyobb jelentőséget nyer az, hogy ebbe bekapcsoljuk a generáción belül a szocializmus felépítésének idején — tehát napjainkban — lezajlott életút események mobilitási mutatóit is. E blokkban kell foglalkozni a testvérek életútjának legfőbb mozzanataival is.

VI. A családi állapot története különös jelentőséget nyer az egyes életciklusok társadalmi tartalmának megismerésében. Ez nyilvánvaló az előző fejezetben leírtak után. Az életrajz módszer alkalmazásával különösen jól figyelemmel lehet kísérni azt, hogy a nő élete során — esetleg — több családban él, elemezni lehet a gyermekek kiválásának következményeit, vagy a házasság megszűnésének eredményeit és hatásait (válás, özvegyülés). Megfigyelhetők mindazok a társadalmi és individuális folyamatok, amelyek a családi állapot változásához vezetnek, ill. azok életútra gyakorolt következményei. Ide tartozik a házastárs (esetleg élettárs) életrajz szempontjából legfontosabb adatainak számbavétele (iskolai végzettség, foglalkozás és beosztás, jövedelem stb.) és a házassági mobilitás életút szempontjából történő értelmezése is.

VII. Szülésre és gyermeknevelésre fordított idő az életút során. A házasságban élő és utódokat világra hozó és felnevelő nők esetében ennek alapvető jelentősége nyilvánvaló az életciklusok alakulása szempontjából. Ebben a blokkban a női életciklus az alapvető vonatkozási rendszer, amelynek keretében a terhességtől a szülésen és a gyermek felnevelésén keresztül figyelemmel kell kísérni a nő tevékenységi struktúrájának időben történő alakulását (igénybe vette-e a gyermekgondozási segínyt vagy bölcsődében helyezte el gyermekét, óvoda igénybevétele, iskoláskorú gyermekének tudott-e iskolai napközit, étkezést biztosítani, a gyermek tanulmányai és szakmaválasztása stb.). De e blokk csak úgy lehet teljes, ha megrajzoljuk a gyermek(ek) életútjának alakulását is a születéstől a családból való kiválásig.

VIII. A lakásviszonyok alakulásának története. A családi állapot típusai alapján elkülönített életútak alakulásában nagy fontossága van a lakás biztosításának és annak a módnak, ahogy az egyén lakáshoz jut (melyik életszakaszban milyen lakáshoz). Lakásviszonyainak alakulását a lakás tulajdonának jellege, a lakásnagyság és -minőség szerint végig kívánjuk követni az egymás után következő életciklusokban.

IX. Az *anyag*i életkörülmények alakulása az életút során: a vagyoni, a jövedelem és a fogyasztás főbb mutatói. Szüleinek és családjának vagyoni helyzete (föld, telek, ház, saját tulajdonú lakás, nyaraló); jövedelmi források, a család egy főre eső jövedelme (csak a jelenre), főfoglalkozáson kívüli jövedelmi források (háztáji és kisegítő gazdaság, ipari szolgáltató tevékenység, szellemi munka stb.); tartós fogyasztási javak megszerzése az életút különböző szakaszaiban.

X. *Generáción belüli mobilitás*: társadalmi réteghelyzetét hogyan változtatta életútja során. Ezt a következők alapján kívánjuk szintetikus módon bemutatni: a) iskolai végzettség és szakképzettség megszerzése, b) foglalkozása és foglalkozásának változtatása, foglalkozási karrierjének alakulása, c) vagyoni, jövedelmi helyzetének alakulása, tartós fogyasztási javak megszerzése, d) házassági mobilitása. E blokkon belül tehát a megkérdezett társadalmi rétegződésének leírására vállalkozunk az életciklusoknak megfelelően.

XI. *Morbiditástörténet*, tulajdonképpen az „orvosi életrajz” gondolatának (Németh László) beépítése az életút és életciklusok koncepciójába. A megkérdezett megbetegedései 14 éves kora után, kórházi ápolásában való részesülés, a munkából való kiesések, mindezek időtartama életkorhoz kötve. A betegségeket a nemzetközi osztályozás szerinti csoportosításban vonjuk be az életrajzba.

XII. *A tevékenységi struktúra időmérlege* az életút során, amennyiben ez objektív mutatókban az egyes életciklusokban rögzíthető. Az alábbi tevékenységi csoportokon keresztül kíséreljük meg mérni: a) jövedelmet biztosító munkára fordított idő (főfoglalkozás, mellékfoglalkozás, háztáji és kisegítő gazdaságban végzett munka, mellékkeresetért végzett egyéb fizikai és szellemi munka; mindezek utazással együtt), b) háztartási munka, a szolgáltatások igénybevétele, gyermekgondozás és -nevelés, c) kapcsolattartás rokonokkal, d) tanulás, otthoni szórakoztató tevékenység, művészeti és kulturális intézmények látogatása, e) közéleti és társadalmi funkciói és tevékenysége, f) szabad mozgás, testedzés, sportolás, g) az évi rendes szabadság eltöltésének módja és helye. E blokk célja az időmérleg oldaláról az életmód megrajzolása az egyes életszakaszokban.

Az egyes blokkokkal kapcsolatban, analitikus formában, külön-külön rengeteg adat áll rendelkezésre. Az életút társadalomstatistikai elemzésében újszerű az, hogy a blokkokat együtt, szintetikusán, az egyes életszakaszokban komplexen nézi, ezzel átfogó (globális) képet nyújt az életút alakulásáról. Az életút során a tevékenységi struktúra és az életfeltételek egy történetileg formálódó rendszert alkotnak, amelyet a társadalmi és családi viszonyok alakulása határoz meg. Ennek a rendszernek a megismerése, társadalomstatistikai leírása az általunk kidolgozott módszer rendeltetése.

Az életrajz empirikus sémája

Az életrajz módszer empirikus vizsgálatban való alkalmazása egy statisztikai mintavétel alapján kiválasztott panel longitudinális meg-

figyelését kívánja. Ideális esetben az egy *direkt az életrajz módszer kipróbálására* összeállított minta lehet, amelynek fő célja a női életút vizsgálata, pl. a gazdasági aktivitás, az otthonon kívül végzett munka szempontjából.

Másrészt elképzelhető az életrajz módszer *alkalmazása* olyan statisztikai-szociológiai vizsgálatokban, amelyek objektíve az életrajz módszer egy-egy blokkját tartalmazzák, időszakonként ismétlődnek és így megközelítőleg azonos társadalmi szerkezetű minta alapján adnak bizonyos időbeli összehasonlítási lehetőséget, vagyis biztosítják a longitudinális megfigyelést. Ilyen pl. a két időmérleg felvétel női mintájának egybevetése (1963—1976/77), a két mobilitási vizsgálat (1962/64—1973), az 1963-as és az 1978-as társadalmi rétegződés vizsgálat egybevetése az életrajz empirikus mutatói alapján, vagy tartalmaz ilyen lehetőséget a háztartás-statisztikai megfigyelés is. Az életrajz séma beépítése az új vizsgálatokba, ill. a séma alapján a korábbi vizsgálatok másodlagos feldolgozása nagy lehetőségeket rejt magában az életrajz módszer kiépítése, a demográfiai és szociológiai életrajz egyesítése szempontjából.

Az életrajz módszer empirikus alkalmazásában kiemelkedően nagy szerepet kap a retrospektív vizsgálati elem (anamnezis). Nyilvánvaló, hogy még az életutak elemzését egy panel alapján maga elé tűző megfigyelés sem nélkülözheti a visszaemlékezést (amelybe természetesen bevonhatók az életút eseményeire vonatkozó személyes dokumentumok is). Panel vizsgálat esetében sem képzelhető el a megkérdezés néhány évnél gyakrabban (mondjuk 3—5 évenként). A követéses módszer ellenére jórészt visszaemlékezés alapján kell rögzíteni a tevékenységekben és az életfeltételekben bekövetkezett változásokat. Az első megkérdezésnél különösen nagy szerepe van az addig eltelt életszakaszok leírásának. Amellett, hogy egy olyan panel kiépítése, amely hosszú időn keresztül, ténylegesen longitudinális megfigyelésre ad lehetőséget, számos kardinális problémát vet fel (a mintába került személyek megtalálása földrajzi értelemben stb.); ezen túlmenően — minden bizonnyal — a visszaemlékezés objektivitásának biztosítása jelenti majd a legnagyobb nehézséget. Azt kell elérnünk, hogy az objektív életút vizsgálat ne oldódjék fel a megkérdezett személy szubjektív értékelésében, a véleményben. Ugyanakkor előnye e módszernek, hogy lehetőséget ad az életút eseményeivel és körülményeivel kapcsolatos motivációk és attitűdök megismerésére is.

Az *egyéni életút* empirikus vizsgálatát az alábbi életrajz séma alapján képzeljük el, alkalmazva a női életút szakaszairól és az életút szociológiai-statisztikai elemzésének blokkjairól fentebb elmondottakat. A séma kidolgozásában abból a vázlatból indultam ki, amit Louis Henry közölt a francia átlagnő (Jeanne Seillé) életrajzáról.

- I. Házasságban élő és gyermekkel rendelkező nő
- II. Egynél több családban él életútja során
- III. Gyermekeit egyedül nevelő nő
- IV. Házasságban gyermek nélkül élő nő
- V. Egész élete során hajdonként élő nő

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Elettartam életciklus	Lakóhely története	Oktatás és szakképzettség	Gazdasági aktivitás	Generációk közötti mobilitás	Családi állapot története	Szülés és gyermeknevelés	Lakáviszonyok alakulása	Anyagi életkörülmények alakulása	Generáción belüli mobilitás	Morbiditás története	Időmérleg az életút során
dátum,	életkor										
	0										
	14										
	15										
	.										
	.										
	.										
	75										
	.										
	.										
	.										

Az egyéni életutak megfigyelése a különböző életszakaszokban a mintavételes módszerrel az életút blokkok alapján, lehetővé teszi a csoportéletrajz megalkotását. Az életrajz módszer kidolgozásának másik, a mintavételes eljárásnál nem kisebb jelentőségű forrása: kohorsz-elemzés végrehajtása a meglevő statisztikai adatok alapján és további statisztikai számítások végzése az életrajz mutatói szempontjából.

Statisztikai adatforrások, elemzések és számítások

Az előző két fejezetben igyekeztem megindokolni, hogy az életutak komplex megragadása csak szintetikus módszer alapján lehetséges, amelyet már az adatgyűjtés során érvényesíteni kell. Az *életrajz módszer legfőbb jellemzője az életút komplex és szintetikus megközelítése*. Ezt a módszert fejezik ki az életút blokkjai. Ezzel összhangban vázoltam egy lehetséges empirikus megfigyelés sémáját, amely már a felvétel során alkalmazza a komplex szemléletet és szintetikus módszert.

Az életutak vizsgálata életrajz módszerrel azonban nemcsak egy ilyen célra szervezett új adatfelvételen keresztül valósítható meg, hanem használhatóak azok a statisztikai és demográfiai adatok is, amelyek *az életút egy-egy oldalára*, esetleg annak csak *egy-egy mutatójára* vonatkoznak. Ezeknek az adatoknak alapvető sajátossága, hogy — viszonyítva az életrajz módszer komplex és szintetikus jellegéhez — *analitikus úton* jöttek létre, természetesen nem helyezve súlyt az életút egészének mutatói közötti kapcsolatokra. Az életút szociológiai és demográfiai elemzése, az életrajz módszer kidolgozásához ezeket az adatokat, mutatókat *komplex rendszerbe kell foglalni*, vagyis olyan módon összekapcsolni, integrálni, hogy alkalmasak legyenek szintetikus életrajz mutatók létrehozására. Ennek egyik módja a kohorsz-elemzés.

Népszámlálási adatforrások alapján kísérletet teszek arra, hogy két női kohorsz életútjának főbb állomásait megrajzoljam. (A munka folyamatban van.) Az elemzés nem is annyira magát az életutat jelenti, mint inkább az életút demográfiai és társadalmi-gazdasági hátterének felvázolását. Olyan „történeti jellegű *komplex életkor-vizsgálódás*” kíván lenni, amely a generációs különbségeket, „az életkorral kapcsolatos (emberi élettörténeti) folyamatok” statisztikai ismeretanyagát foglalja össze. (*Thirring*, 1963. p. 349.)

Első lépésként a népszámlálási adatok alapján a következő életrajz mutatókat szerepeltetjük a női életutak társadalmi hátterének bemutatására:

- a kohorszba tartozó népesség számának alakulása az életút során, nemek szerint,
- a családi állapot alakulása az életút során, a kohorszban szereplő nők családi állapot szerinti megoszlása, összehasonlítva a kohorszba tartozó férfiakkal,
- a termékenység alakulása az életút során, az élveszületett gyermekek száma a házasságon kívüli szülések. Figyelembe vesz-

- szük a differenciális termékenységet az anya foglalkozása, iskolai végzettsége és lakóhelye (településtípus) szerint,
- a nők lakóhelyének alakulása az életút története folyamán,
  - az iskolai végzettség longitudinális alakulása, összehasonlítva a kohorsz férfi tagjainak oktatástörténetével,
  - a kohorszba tartozó nők megoszlása életútjuk során gazdaságilag aktív, inaktív és eltartott kategóriák szerint,
  - a gazdaságilag aktív nők megoszlása életútjuk különböző szakaszaiban,
  - lakóhely szerint,
  - iskolai végzettség szerint, összehasonlítva a gazdaságilag aktív férfi kohorsztagokkal,
  - népgazdasági ág szerint, összehasonlítva a gazdaságilag aktív férfiakkal. Ezenbelül lakóhely, foglalkozási viszony, foglalkozási minőség szerinti megoszlásban.

Két kohorsz összehasonlító elemzését kívánjuk végezni: azon emberek életútjának elemzését, akik 1895—99-ben születtek, és azokat, akik 1935—39-ben születtek.

a) Az 1895—99-ben született kohorsz életútját végigkísérjük a népszámlálások adatainak tükrében, akik

- 1920-ban 20—24 évesek
- 1930-ban 30—34 évesek
- 1949-ben 50—54 évesek
- 1960-ban 60—64 évesek
- 1970-ben 70—74 évesek voltak.

Az 1895—99-es kohorszhoz tartozó személyek életútja radikális gazdasági, társadalmi és családi változásokat takar a nyolc évtized során.

b) Az 1935—39-ben született kohorsz életútja lényegében már a felszabadulás után kezdődött, más típusú, de szintén nagy gazdasági és társadalmi változások képezték az alapját. E kohorszba tartozó személyek

- 1960-ban 20—24 évesek
- 1970-ben 30—34 évesek
- 1980-ban 40—44 évesek voltak, ill. lesznek.

Életútjuk alakulásának feltételeit elsősorban már a felszabadulás után bekövetkező nagy társadalmi változások jelölték ki.

A kohorszok longitudinális elemzésének, amit „kohorsz életút elemzés”-nek nevezhetünk, egyik alapkérdése, hogy a társadalmi-gazdasági változásoknak az egyes periódusokban jelentkező specifikumait, amik a kohorszok életútjának társadalmi háttérét, társadalmi-gazdasági determinánsait jelentik, az elemzés során megfelelően figyelembe tudjuk venni. Ebből a szempontból az életút elemzés összefüggésében módszertanilag átgondolandó a társadalmi mobilitás vizsgálatban használt „munkábalépési kohorsz” fogalma, amely a munkába lépés gazdasági-társadalmi és politikai körülményeinek jellemzésére szolgál (Andorka, Zagórski, 1977). A szerzők a lengyel és magyar generációk között mobilitás összehasonlítására nyolc munkábalépési kohorszt különböztettek meg. Az életúttelelemzés fenti programjának megvalósításához (az 1895—99-es kohorsz életútjának kö-

vetéséhez), felhasználva a magyar és lengyel mobilitási kutatások eredményeit, visszafelé ki kell terjeszteni a társadalmi-gazdasági fejlődési szakaszok specifikumainak összefoglalását, figyelembe véve az I. világháború előtti és a két világháború közötti korszakokra vonatkozó gazdaságtörténeti és politikatörténeti kutatások eredményeit is.

A két kohorszról a későbbiekben minden — népszámlálási kötetekben megtalálható — információt számba veszünk az egyes életkorokban, ami fontos az életrajz blokkokban körülírt mutatók kidolgozása szempontjából.

Az elemzés során — amely már most láthatóan is számos módszertani nehézséget vet fel — két szempontból kívánunk összehasonlításokat tenni az életrajz mutatók tekintetében: 1. az egyes kohorszokon belül az életkorok különböző szakaszainak összehasonlítása, megkísérelve az életciklusok pontos statisztikai körülhatárolását, 2. összehasonlítjuk életútjuk különböző szakaszaiban az 1895—99-ben és 1935—39-ben született kohorszokat, megkísérelve életútjuk globális összevetését is. Ez főleg az átlagember demográfiai életrajzával kapcsolatos számítások nyomán nyert mutatók összefüggésében valósulhat meg.

Az összehasonlítás mindkét dimenziójában figyelembe vesszük a női életforma átalakulását, változását Magyarországon a század elejétől, a társadalmi-gazdasági és demográfiai változások függvényében. Az életforma változásait *a történetileg jelentkező életforma típusokon* keresztül kívánjuk megrajzolni. Ezek — hipotetikusan — a következők:

1. a *tradicionális otthoni életforma*, amelynek jellemzője a magas termékenység, a szülés és gyermeknevelés hosszú szakasza, a háztartási munka ellátása. Mindezek elsődleges hivatásként jelentkeznek a nő életében; a családi keretek között, otthon végzett gazdasági tevékenység inkább kiegészítő jelentőségű.

Ez Magyarországon a 19. század paraszti társadalmának uralkodó női életformája, amelyet az iparosítás a 20. század első évtizedeiben fokozatosan megváltoztat, mivel a nők egy része az otthonon kívül dolgozni kezd;

2. az *otthonon kívül végzett gazdasági aktivitás és a tradicionális otthoni életforma* összekapcsolása, ill. a tradicionális viszonyok számos alapvető elemének a fennmaradása. Ez az életforma típus elsősorban a házasságban élő és családot alapító nőre vonatkozik. A nő dolgozik az otthonon kívül, elsősorban a sajátos „női szakmák”-ban, jövedelme másodlagos (kiegészítő) jelentőségű a háztartásban. A termékenység lecsökkent, a gyermeknevelés társadalmi intézményrendszere nem épült ki a nők gazdasági aktivitásának megfelelően. Ugyanez mondható a magánháztartást segítő, illetve helyettesítő társadalmi intézményekről: a nő vezeti a háztartást és a családi munkamegosztás a nemek szerint hagyományosan differenciált. A házasságon kívül élő nők esetében a gazdasági aktivitás és az otthoni életforma összeegyeztetése lényegesen könnyebb.

Ennek az életformának a kialakulása megkezdődött a felszabadulás előtt, a nők otthonon kívüli gazdasági aktivitásának növekedésével párhuzamosan. A felszabadulás után, az extenzív szocialista iparosítás idején tömegessé váló életforma, amely ekkor a nők politikai és jogi egyenlőségének talaján valósult meg;

3. a családra és hivatásra egyaránt orientált életforma, amely a jelen egyre általánosabbá váló női életforma típusa. Az alacsony termékenység és az átlagos életkor megnövekedése alapján a szülés és gyermeknevelés az életút rövidebb periódusára terjed; a gyermeknevelést elősegítő társadalmi intézmények kiépülnek (beleértve a gyermekgondozási segínyt is); a kereskedelem és szolgáltatások fejlődése alapján a magánháztartás kisebb súlyt jelent a nő vállán, figyelembe véve a nemek közötti családi-háztartási munkamegosztás demokratikus fejlődését is. A belépő fiatal női generációk az iskolai képzésen keresztül arra készülnek fel, hogy az otthonon kívül végzett munka természetes életformájuk lesz. A nők gazdasági aktivitása a hivatás irányába változik, ill. csökken a sajátos „női szakmák” szerepe a nők gazdasági aktivitásában és a női munkabér is kevésbé tekinthető másodlagos jövedelemnek a családban;

4. a nemek társadalmi és családi egyenlőségére épülő életformának a kialakulása a következő évtizedekben várható. Az előbbtől abban különbözik, hogy a társadalmi intézményrendszer kiépítettsége alapján minden család részére biztosított a gyermeknevelés társadalmi intézménye, a lakóhelyre telepítve; a kereskedelem és szolgáltatások magas fejlettsége alapján a magánháztartás súlya lecsökken; a képzettség és szakképzettség megszerzésén keresztül — az iskolai képzés során — a nő tudatosan készül második hivatására, a szakmai munkára; a munkaidő lényegesen lerövidül (2—3 hétvégi pihenőnap); amely tovább könnyíti a gyermeknevelést; a családban a szocialista emberi egyenlőség talaján alakul a munkamegosztás.

Ezek az életforma típusok történetileg egymás után jelentkeznek a társadalmi-gazdasági átalakulás talaján, abban az értelemben, hogy egy adott korban a *domináns* női életforma típust testesítik meg. Másrészt az életforma áthagyományozódása alapján egy adott időpontban *egymással összefonódva*, egymás mellett található a különböző női generációk életvitelében. Alapvető kérdés, hogy egy adott női generáció gyermekkorában a családban, ill. az iskolában *milyen női életformára készült fel* (a szocializáció tartalma), milyen történelmi korban és milyen individuális életszakaszban lépett be a gazdasági aktivitásba, és további életútja során — a változó társadalmi feltételek és követelmények alapján — milyen mértékben tudta alakítani a felnőtt kor kezdetére kialakult életformáját.

A két kohorsz elemzésében felhasználandó történeti életforma típusokat itt csak vázlatosan, módszertani szempontból mutattam be. Ezek részletes kifejtése, megindokolása a népszámlálási adatok alapján, külön tanulmány feladata.

A *statisztikai-demográfiai számítások* elsősorban az átlagember (átlagnő) életrajzára vonatkoznak, az átlagember életrajzának bemutatása a célja. Első lépésként a következő számításokat végezzük el:

a) a várható átlagos élettartam alakulása nemek szerint, a várható átlagos élettartam 0, 20, 40, 60 éves korban; 1900-tól kezdve a népszámlálások alapján, összehasonlítás 1900—1970,

b) a nők várható átlagos élettartama abban az átlagos életkorban, amikor az első házasságot megkötötték, továbbá amikor az első és utolsó gyermeküket megszülték, ennek viszonyítása az élettartam egészéhez; összehasonlítás 1920-tól kezdve a népszámlálások alapján: 1920—1970,

c) iskolai oktatásban és szakképzésben eltöltött élettartam alakulása az első munkabalépésig; 1920-tól a népszámlálások alapján, összehasonlítás 1920—1970 között,

d) gazdaságilag aktív és inaktív élettartam; 1920-tól a népszámlálások alapján, összehasonlítás 1920—1970.

A későbbiekben gazdagítani kívánjuk az átlagnő életrajzával kapcsolatos számításokat. A kutatásnak ebben a fázisában a következő elemzésekre kerül sor:

= a nők várható átlagos élettartama abban az átlagos életkorban, amikor a legkisebb gyermek elhagyja a családot; összehasonlítás 1949—1970 közötti népszámlálások adatai alapján,

= házasságban és családban eltöltött idő, az átlagos élettartamhoz viszonyítva; 1949-től a népszámlálások alapján, összehasonlítás 1949—1970 között,

= szülésre és gyermeknevelésre fordított átlagos élettartam, az első gyermek születésétől az utolsó gyermek 6, 14, 18 éves koráig; 1920-tól a népszámlálások alapján, összehasonlítás 1920—1970 között,

= községi, városi, budapesti településen eltöltött élettartam; 1900-tól a népszámlálások alapján, összehasonlítás 1900—1970 között,

= betegségben, ill. munkaképtelen állapotban eltöltött idő (kórházi ápolás), viszonyítva a várható átlagos élettartamhoz,

= a generációk közötti és a generáción belüli mobilitásra vonatkozó vizsgálatok eredményeinek adaptálása az életút elemzésben, ezzel összefüggő — ma még pontosan nem látható — számítások.

A kohorszok életútjának végigkísérése és a demográfiai számítások az életrajz módszer kidolgozásának háttérét adják. Míg a mintavételes eljárás alapján végzett életrajzi megfigyelés a csoport-életrajz megalkotását teszi lehetővé, addig a kohorsz-elemzés és demográfiai számítások az *átlagember életrajzá*nak mutatóit eredményezik. Az átlagember életrajzának és a csoportéletrajznak az egyesítése a blokkokban vázolt életrajzmutatók alapján valósítható meg. Ennek részletes módszertani kifejtésére később visszatérek.

IRODALOM, FORRÁSANYAGOK

- Dr. Acsádi Gy.—dr. Klinger A.—dr. Szabady E.: Családtervezés Magyarországon. Az 1966 évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei, 1970/1.
Dr. Andorka R.—Zagórski K.: A magyar és lengyel társadalmi mobilitás hasonlóságai és különbségei. *Statistikai Szemle*, megjelenés alatt.

- P. C. Glick: Updating the Life Cycle of the Family. *Journal of Marriage and the Family*. Vol. 39, No. 1, February 1977. pp. 5—13.
- L. Henry: Démographie. Analyse et modèles. *Librairie Larousse*. Paris 1972, pp. 69—70.
- Dr. Klinger A.: Magyarország népesedéspolitikája. In: *Népesedéspolitika — a világ népeségi problémái*. Szerk. dr. Szabady E. Kossuth Könyvkiadó 1974. pp. 247—334.
- Dr. Molnár L.: Az otthonon kívül végzett munka szerepe a nő életútjának különböző szakaszaiban. *Demográfia*, 1977. 1. sz. pp. 9—23.
- Pongrácz T.-né dr.—S. Molnár E.: Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatás. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei 43. Bp. 1976/1.
- I. Rosow: Socialization to old age. Berkeley Univ. of California Pr. 1974. The life cycle and status sequences. pp. 13—27.
- H. Sas J.: Elettud és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban. MTA Szociológiai Kutató Intézetének kiadványai. Budapest, 1973.
- Dr. Szabady E.: A magyar családok demográfiai sajátosságai. *Statistikai Szemle*, 1966. 11. sz. pp. 1059—1074.
- Dr. Szabady E.: A népesség reprodukciója; a termékenység alakulása az elmúlt harminc évben. *Demográfia* 1975. 2—3. sz. pp. 163—179.
- Dr. Tamásy J.: Házasság — válás, családalakulás, a családok és háztartások összetétele. *Demográfia* 1975. 2—3. sz. pp. 201—220.
- Thirring L.: Magyarország népessége 1869—1949 között. In: *Magyarország történeti demográfiaja*. Szerk. Kovácsics József. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1963. pp. 221—388.
- A. Toffler: The fractured family. In: *Woman in the year 2000*. Edited by Maggie Tripp. Arbor House New York 1974. p. 79.
- Valkovics E.: Gazdaságdemográfiai módszerek. IX. fejr. A gazdasági halandósági táblák felhasználásának néhány további területe. Tankönyvkiadó Bp. 1973.
- Dr. Vukovich Gy.: A három alapvető társadalmi réteg házassági mobilitása. *Demográfia* 1962. 3. sz. pp. 288—314.
- Az 1973. évi mikrocenzus adatai. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1974.
- Demográfiai Évkönyv 1975. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1976.
- Statisztikai Évkönyv 1975. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1976.

СОЧЕТАНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ И СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ БИОГРАФИЙ НА ОСНОВЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПУТИ ЖИЗНИ ЖЕНЩИН

Резюме

Статья излагает полученные до сих пор методологические результаты и дальнейшие цели исследования, проведенного в Главном отделе социальной статистики Центрального статистического управления ВНР и в Исследовательском институте по демографии.

По статье, циклы пути жизни женщины соответствуют динамике цикла жизни семьи только у женщин, живущих в браке и имеющих детей. Отклоняющиеся характеристики наблюдаются у женщин, которые доживают свою жизнь не только в одном браке, которые воспитывают своих детей одни, живут в браке без детей, и наконец у тех, которые остаются незамужними в течение всей жизни.

По толкованию, изложенному в статье, путь жизни представляет собой очередность циклов жизни. В отдельные периоды жизни имеются блоки для социально-статистического измерения условий и деятельностей жизни. Эти блоки охватывают следующее: динамику продолжительности жизни, историю местожительства, историю образования, историю самостоятельности, мобильность между поколениями, историю семейного состояния, время, затраченное на роды и воспитание детей, историю квартиры, динамику материальных условий жизни, мобильность в пределах поколения, историю заболеваний, баланс времени структуры деятельности в пути жизни. На основе блоков статья вносит предложение для эмпирического измерения пути жизни и для проведения специального обследования.

Статья придает большое значение использованию данных переписи населения и статистики движения населения, осуществляемому посредством анализа пути жизни в когортах. Статья описывает методы проводимого социально-статистического анализа пути жизни двух женских когорт (родившихся в 1895—99 и в 1935—39 гг.), следя за историческими типами из-

менений образа жизни женщин в Венгрии. На основе статистических данных автор предлагает расчеты по динамике истории жизни средней женщины, на основе демографических показателей. На базе этого можно проводить продольные и поперечные сопоставления в связи с путем жизни двух когорт.

COMBINATION OF THE DEMOGRAPHIC AND SOCIOLOGICAL LIFE HISTORY METHODS ON THE BASIS OF THE STUDY OF THE FEMALES COURSE OF LIFE

Summary

The paper presents the methodological results obtained up to now and the further objectives of research carried out at the Department of Social Statistics of the Hungarian Central Statistical Office and the Demographic Research Institute.

According to the paper the cycles of the female's course of life correspond to the development of the course of life of the family only in case of women living in marriage and having children. Different characteristics can be observed in the case of women passing their life in more than one marriage, of those rearing their children alone, living in marriage without children and finally of those who remain single in the course of their whole life.

According to the interpretation indicated in the paper the course of life is nothing else but the sequence of life cycles. In the individual stages of life there are blocks for the socio-statistical measuring of life conditions and activities. These blocks cover the following: development of duration of life, history of residence, history of education, history of economic activity, intergenerational mobility, history of marital status, time spent on delivery and bringing up of children, housing history, development of financial life conditions, intergenerational mobility, history of morbidity, time budget of the activity structure in the course of life. On the basis of the blocks the paper makes a proposal concerning the empirical measuring of the course of life and the carrying out of a special survey.

The paper considers as important to use the data of the population census and vital statistics to be realized by means of the analysis of the course of life in cohorts. It describes the methods of the socio-statistical analysis in process concerning the development of the course of life of two female cohorts (cohorts born in 1895—99 and 1935—39), following the historical types of the changes in the females' manner of life in Hungary. On the basis of statistical data it proposes calculations concerning the development of life history of the average woman, on the basis of demographic indicators. Starting from all this longitudinal and transversal comparisons can be made in respect of the course of life of the two cohorts.